
ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2-1.11>

К. В. Гнатенко

кандидат юридичних наук,
головний спеціаліст відділу організаційного забезпечення та контролю
у сфері нотаріату управління з питань нотаріату
Головного територіального управління юстиції у Харківській області

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ У СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню одного із ключових принципів права соціального забезпечення – принципу забезпечення рівності прав і можливостей населення у сфері соціального забезпечення. Запропоновано принцип забезпечення рівності прав і можливостей розглядати як принцип права соціального забезпечення, що полягає в ідеї рівноправності громадян незалежно від факторів, що не стосуються їх якостей, і проявляється у створенні державою надійних умов і гарантій для реального надання рівних можливостей щодо реалізації своїх прав, свобод та інтересів. Зроблено висновок, що сутність принципу забезпечення рівності прав і можливостей полягає в таких моментах: а) можливості реалізувати своє право на соціальне забезпечення; б) можливості відстоювати свої права, свободи та інтереси в разі їх порушення чи загрози посягання, що включає в себе рівні можливості обирати та застосовувати форми й способи захисту прав; в) поширення цих можливостей на всіх без винятку, незважаючи на їх індивідуальні особливості; г) рівності зазначених можливостей, тобто тотожності їх обсягу для всіх; д) наявності реальних умов і гарантій забезпечення перерахованих вище моментів державою як окремо, так і в їх взаємозв'язку. Найбільш значимими засобами забезпечення принципу рівності прав і можливостей є: а) єдність і диференціація норм права соціального забезпечення; б) заборона дискримінації; в) компетенція органів з охорони та захисту принципу рівності прав і можливостей; г) юридична відповідальність за порушення цього принципу. Зауважено, що лише в повноцінному забезпеченні такої рівності, в реальних спробах держави вплинути на впровадження цього принципу в життя вбачається один із провідних напрямків подальшого розвитку права соціального забезпечення України, приведення його до світових стандартів. А міжнародний рівень вимог до забезпечення рівності прав людини є доволі високим, продиктованим вимогами гуманізму. Тому досягнення його нашою державою автоматично вкаже на високий рівень цивілізації та культури. У зв'язку з цим значення досліджуваного принципу, з погляду своєрідного завдання, програми дій, задекларованої в законі, є вкрай важливим.

Ключові слова: населення, держава, соціальні права, рівноправність, соціальний захист.

Постановка проблеми. Реалізуючи свої соціальні права, людина вступає у низку різноманітних відносин. Таким чином вона, образно кажучи, «охоплює» себе життєвими зв'язками, що формують її суспільний статус, визначають її місце

в соціумі. Виробляючи товари та послуги, індивід прагне не лише одержувати за ці блага відповідну винагороду, а й мати необхідний обсяг прав і свобод, які б гарантували його повноцінне буття.

Переживши світові війни, спільнота задекларувала на міжнародному рівні невідчужувані права та свободи людини,

які повинні забезпечуватися у кожній державі, незважаючи на її економічне та соціальне становище, форму правління, режиму чи інші фактори. Крім загальних прав, у міжнародних правових актах зафіксовано спеціальні, що забезпечують існування індивіда в певних сферах життя – економіці, політиці, культурі, праці тощо. Міжнародні правові акти є своєрідними стандартами для держав-учасниць, своєрідними показниками цивілізації та проявом загальнолюдського ставлення до особи, забезпечення в кожній конкретній державі тих чи інших прав і свобод, прямо вказують на ступінь її розвитку, солідарності стосовно загальновищаних благ. І тут має значення не лише міра визначеності та конкретизації таких прав і свобод у національному законодавстві, а й реальна спроможність держави забезпечувати їх на практиці у кожному конкретному випадку.

Рівноправність – це той стандарт, до якого тяжіють багато сучасних політичних, правових, наукових, філософських і релігійних концепцій. Це своєрідний ідеал, якого прагнуть різноманітні соціальні групи: верстви населення, об'єднання громадян, громади та держави загалом. Рівних прав домагаються, за них борються й намагаються не лише задекларувати в законі, а й створити необхідні передумови для ефективного впровадження відповідних правових норм у життя. Рівноправність сьогодні є метою, програмою багатьох соціальних перетворень як у міжнародній сфері, так і в діяльності окремих держав. До забезпечення рівних прав прямує цивільне законодавство, податкове та підприємницьке право, сімейне законодавство. Звісно, зважаючи на перетворення в економічній сфері, актуальності рівноправність набуває й у праві соціального забезпечення.

Гострими проблемами права соціального забезпечення є забезпечення рівних можливостей для людей з особливими потребами, зрівноваження прав чоловіків і жінок у матеріальному забезпеченні їх та впорядкування соціальних пільг і соціальних привілеїв, що надаються різним категоріям громадян. Ці проблеми неоднозначно вирішуються законодав-

ством. Дуже великий розрив існує між мінімальною пенсією у солідарній пенсійній системі та максимальними пенсіями, що призначаються за різними законами. Не відповідають принципу рівноправності т. зв. професійні пільги та привілеї. Їх необхідно замінювати на підвищення заробітної плати і поступове підвищення розмірів пенсій. Принцип рівноправності на нинішньому етапі більше декларується, ніж гарантується [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі дослідженню питань принципів права соціального забезпечення приділяють увагу такі науковці, як В. Андрійв, В. Бурак, Т. Герасимів, В. Костюк, С. Синчук, І. Сирота, Б. Сташків, Л. Шумна, І. Ярошенко, О. Ярошенко та ін. Що ж до принципу рівності, то він був предметом дослідження таких учених, як О. Банчук, О. Васильченко, П. Рабінович, Г. Христова, С. Шевчук та ін.

Мета статті – проаналізувати один із ключових принципів права соціального забезпечення – забезпечення рівності прав і можливостей населення у сфері соціального забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Для нашої держави питання забезпечення будь-яких прав є важливим. Це стосується й забезпечення рівноправності в усіх видах суспільних відносин, адже для остаточного переходу до нової моделі соціального буття етносу пройшло замало часу. Тоталітарні стандарти в політиці, культурному житті, цензурі відійшли у минуле, та на їх підґрунті виникають нові негативні соціальні тенденції, що ускладнюють, а подекуди й унеможливають рівність прав. Упровадження в життя будь-яких правових принципів, стандартів потребує часу та засобів, витрат, насамперед матеріальних, що ускладняється умовами сучасної української економіки.

Принципи права соціального забезпечення покликані сформувати основні, відправні положення, застосовуючи які, можна пізнати структуру науки та прикладне значення законодавства про соціальне забезпечення. Таке саме призначення мають принципи й інших галузей права. Будучи базовими теоретичними положеннями, вони несуть у собі важливе

гносеологічне навантаження, дають змогу осягти низку процесів і явищ науки права соціального забезпечення. З практичного ж боку вони мають значення своєрідних загальних норм, які, будучи правильно використаними, стають достатньою передумовою застосування великої кількості спеціальних норм, побудови стратегії й тактики доказування в конкретній ситуації відстоювання прав. Принципи дозволяють акумулювати навколо себе низку потрібних приписів закону, які будуть пов'язані єдиним змістовим навантаженням і, за потреби, стануть логічним ланцюгом обґрунтування певної правової позиції. Узагальнюючи, слід зазначити, що принципи будують необхідне поле діяльності для суб'єктів правовідносин, окреслюють ніші, які надалі займаються суб'єктами й обростають їх правами, свободами й обов'язками, врегульованими правовими нормами.

Серед принципів права соціального забезпечення чільне місце займає принцип забезпечення рівності прав і можливостей. Задекларована світовою спільнотою загальна рівноправність людей проявляється у кожній галузі права сучасних країн, у т. ч. у соціальному забезпеченні. Тому важливість указанного принципу в системі принципів будь-якої галузі є очевидною.

Принцип забезпечення рівності прав і можливостей є надзвичайно важливим для забезпечення праві свобод людини і громадянина. Так, відповідно до ст. 21 Конституції України «усі люди є вільні та рівні у своїй гідності та правах», тобто громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Втім, більш конкретизовано цей принцип у ст. 24 Основного Закону, де зазначено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Ці конституційні засади є основою для визнання принципу рівності й у праві соціального захисту [2].

Вказаний принцип закріплений і в міжнародних документах, зокрема у ст. 1 Загальної декларації прав людини зазначається, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах». Відповідно до ст. 2 Декларації «кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища» [3].

Принцип рівності, згідно з яким усі члени суспільства повинні бути поставлені в однакові умови, був і залишається одним із найважливіших ідеалів справедливого суспільного устрою [4, с. 13]. У реальному житті об'єктивно люди неоднакові. Це зумовлене неоднаковими індивідуальними властивостями, здібностями, станом здоров'я, інтелектуальними можливостями кожної людини, різними умовами життя, матеріального становища, що спричиняє соціальну нерівність. Водночас принцип рівноправності, який означає рівність прав людини і громадянина, є одним зі способів досягнення рівності. Для соціального захисту це має особливе значення, оскільки він спрямований на вирівнювання матеріального становища особи, котра зазнала соціального ризику. Норми права соціального захисту переважно передбачають рівні права суб'єктів, які зазнали однакового ризику (безробіття, інвалідності тощо), на отримання однакового виду соціальної допомоги. Водночас пенсіонер, котрий має більший стаж роботи, повинен мати й більший розмір пенсії за віком. Інвалід I групи повинен мати більший розмір забезпечення, ніж інвалід III групи. Тобто глибина соціального ризику повинна відповідно відображатися в обсязі соціального надання.

У наукових працях визначення досліджуваного принципу практично не зустрічаються. Його характеристику вчені зазвичай надають, виходячи з сутності принципу, його значення та відношення до інших принципів. Зокрема, П.М. Рабінович наводить таке пояснення: рівноправність – це однаковість, тобто рівність прав людини і громадянина, всіх

і кожного, яка поділяється на загально-соціальну і юридичну. Загальносоціальна рівноправність – це однаковість основних прав і свобод кожного, що існує завжди, оскільки кожному належать рівні з іншими основні права. Юридична рівноправність – це однаковість юридичного статусу правоздатних суб'єктів, насамперед рівність їх конституційних прав і юридичних обов'язків. Інакше кажучи, рівноправність загально соціальна полягає у фактичній рівності прав і свобод людини, а юридична – у формальній їх рівності [5, с. 28].

Г.О. Федоренко і Ф.П. Шульженко характеризують принцип рівноправності як рівність усіх перед законом незалежно від національної, релігійної та іншої належності, службового та іншого становища, рівну відповідальність перед законом, рівний захист у суді [6, с. 167]. Як бачимо, вчені надали більш деталізований підхід до визначення цього принципу, що враховує низку факторів його застосування на практиці, а саме: індивідуальні особливості суб'єкта – носія цього принципу, ситуації не лише претендування на реалізацію прав, а й юридичної відповідальності та захисту в суді.

Дещо іншу конструкцію принципу рівності в сучасному праві пропонує С.П. Погребняк. Вона описується ним за допомогою формули «диференційована рівність із можливістю позитивних дій» і виходить із того, що всі, хто знаходиться в однаковому становищі, мають рівні права, свободи й обов'язки та є рівними перед законом і судом; але права, свободи й обов'язки є різними, коли право враховує розумні й об'єктивні відмінності між особами або створює тимчасові сприятливі умови для певної категорії осіб з метою компенсації існуючої фактичної нерівності [7, с. 37]. Тобто за формальної рівності та рівної правоздатності різних осіб отримані ними права можуть бути нерівними, що призводить до непрямого порушення принципу рівності через фактичне неоднакове застосування на практиці норми права. Відмінність в отриманих правах є результатом дотримання принципу формальної рівності, а не його порушенням.

О.М. Дарморіс констатує, що принцип рівності (заборони дискримінації) є одним

із основних принципів функціонування Європейського Співтовариства і Європейського Союзу (ст. 12 і 13 Договору про ЄС). У ст. 12 закріплена заборона будь-якої дискримінації в державах-членах за ознакою державної належності. Ст. 13 наділяє Співтовариство повноваженнями вживати заходи для боротьби з проявами дискримінації з інших підстав, таких як стать, раса, етнічне походження, релігія або переконання, інвалідність, вік, сексуальна орієнтація. Недопустимість дискримінації є одним із найважливіших принципів прав особистості відповідно до ст. 21 Хартії ЄС про основні права [8, с. 377–378].

На наше переконання, сутність принципу забезпечення рівності прав і можливостей полягає в таких моментах: а) можливості реалізувати своє право на соціальне забезпечення; б) можливості відстоювати свої права, свободи та інтереси в разі їх порушення чи загрози посягання, що включає в себе рівні можливості обирати та застосовувати форми й способи захисту прав; в) поширення цих можливостей на всіх без винятку, незважаючи на їх індивідуальні особливості; г) рівність зазначених можливостей, тобто тотожність їх обсягу для всіх; д) наявність реальних умов і гарантій забезпечення перерахованих вище моментів державою як окремо, так і в їх взаємозв'язку.

Сутність цього принципу проявляється в його завданні та практичній цінності. Завдання полягає в задекларованому ідеалі, що має стати стандартом і на досягнення якого повинні бути спрямовані заходи державного впливу. Практична ж цінність проявляється у запровадженні у законі низки норм, що тим чи іншим чином стосуються забезпечення рівноправності. У разі ж, коли норми не вистачає для регулювання окремих правовідносин, принцип повинен застосовуватися як загальна норма.

Найбільш значимими засобами забезпечення принципу рівності прав і можливостей є: а) єдність і диференціація норм права соціального забезпечення; б) заборона дискримінації; в) компетенція органів з охорони та захисту принципу рівності прав і можливостей; г) юридична відповідальність за порушення цього принципу.

Висновки і пропозиції. Отже, сутність принципу забезпечення рівності прав, на нашу думку, проявляється у створенні державою надійних умов і гарантій для впровадження рівності прав і свобод у життя, а саме: реальне надання рівних можливостей для реалізації своїх прав та інтересів, незалежно від походження, майнового стану, статі, кольору шкіри, раси, релігійних переконань та інших факторів. Такий підхід дає нам змогу запропонувати власне визначення розглядуваного принципу. Тож, на наш погляд, принцип забезпечення рівності прав і свобод – це принцип права соціального забезпечення, що полягає в ідеї рівноправності громадян незалежно від факторів, що не стосуються їх якостей, і проявляється у створенні державою надійних умов і гарантій для реального надання рівних можливостей щодо реалізації своїх прав, свобод та інтересів.

І лише в повноцінному забезпеченні такої рівності, в реальних спробах держави вплинути на впровадження цього принципу в життя вбачається один із провідних напрямів подальшого розвитку права соціального забезпечення України, приведення його до світових стандартів. А міжнародний рівень вимог до забезпечення рівності прав людини є доволі високим, продиктованим вимогами гуманізму. Тому досягнення його нашою державою автоматично вкаже на високий

рівень цивілізації та культури. У зв'язку з цим значення досліджуваного принципу, з погляду своєрідного завдання, програми дій, задекларованої в законі, є вкрай важливим.

Список використаної літератури:

1. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення : навчальний посібник. Київ : Знання, 2005. 405 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
4. Крылов Б.С. Проблемы равноправия и равенства в российском конституционном праве. *Журнал российского права*. 2002. № 11. С. 13.
5. Рабінович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) : монографія. Харків : Право, 1997. 64 с.
6. Федоренко Г.О., Шульженко Ф.П. Теорія держави і права : підручник. Київ : КНЕУ, 2011. 315 с.
7. Погребняк С.П. Основоположні принципи права : автореф. дис. ... док. юрид. наук : 12.00.01; Харків, 2009. 37 с.
8. Дарморіс О.М. Поняття та основні принципи трудового права Європейського Союзу. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 45. С. 375–381.

Hnatenko K. Providing equality of rights and opportunities in the system of principles of the right to social security

The article is devoted to the study of one of the key principles of the right to social security – the principle of equality of rights and opportunities of the population in the field of social security. The principle of ensuring equality of rights and opportunities is considered as the principle of the right to social security, which is based on the idea of equality of citizens irrespective of factors that are not related to their qualities, and manifests itself in the creation of reliable conditions and guarantees by the state for the provision of equal opportunities for the realization of their rights and freedoms and interests. It is concluded that the essence of the principle of equality of rights and opportunities is the following: a) the possibility of realizing its right to social security; b) the ability to uphold their rights, freedoms and interests in the event of their violation or threat of encroachment, including the level of opportunity to choose and apply forms and methods of protection of rights; c) the dissemination of these opportunities for all without exception, despite their individual characteristics; d) the equality of these possibilities, that is, the identity of their volume for all; e) the existence of real conditions and guarantees of the provision of the above-mentioned moments by the state as a separate, and in their interrelation. The most significant means of ensuring the principle of equality of rights and opportunities of workers are: a) unity and differentiation of the rules of social security law; b) prohibition of discrimination; c) the competence of the organs to protect and protect the principle of equality of rights and opportunities; (d) legal liability for violation of this principle. It is noted that only in the full

maintenance of such equality, in real attempts of the state to influence the implementation of this principle in life, one of the leading directions of the further development of the right of social security of Ukraine, bringing it to world standards is seen. And the international level of the requirements to ensure the equality of human rights is rather high, dictated by the requirements of humanism. Therefore, the achievement of this state by our state will automatically indicate the high level of civilization and culture. In this regard, the value of the investigated principle, from the point of view of the original task, of the action program declared in the law, is extremely important.

Key words: *population, state, social rights, equality, social protection.*